

Yayın Geliş Tarihi: 13.06.2020
Yayına Kabul Tarihi: 15.01.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.752498>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 371-389
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

SÖZCÜKLERİN SINIFLANDIRILMASINDA KULLANILAN ÖLÇÜTLER VE SINIFLANDIRMAYA HERMENEUTİK YAKLAŞIM¹

*Yasemin ÇÜRÜK**

Öz

Antik Yunan'dan itibaren yapılan dil çalışmalarının temelinde yer alan sözcük türlerinin tasnif çalışmaları devam etmektedir. Çalışmamızda öncelikle, şimdiye kadar yapılmış çalışmalara değinilecektir. Bu çalışmalarda ortaya konan bulgular değerlendirilecektir. Ancak yapılan çalışmalarda ortak noktalarda buluşulamamıştır. Bu çalışmada hermeneutik felsefeden ve dil felesefesinin sorularından, önerilerinden yararlanılacaktır. Buna göre Wittgenstein'in da vurguladığı gibi dilin kullanımı üzerinde durulacaktır. Felsefi sorular ve tartışmalar belki önümüzü açacak, belki daha fazla karışıklığa sebep olacaktır. Yine de bu soruların sorulması, cevap alınmasa bile önem arz etmektedir. Neticede bu çalışmada bu konuya genel giriş yapıp yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilecek, hermeneutik felsefe açıklanacak, dil üzerine düşünmüş pek çok düşünürün fikirlerinden yararlanılacak, özellikle de Wittgenstein'in Felsefi Soruşturmaları bu çalışmada önemli yer tutacak, sonuç olarak ise genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar sözcükler: Hermeneutik, Dil Felsefesi, Wittgenstein, Sözcük Türleri, Biçimbilim.

¹ Bu çalışmaya felsefi açıdan yaklaşmamı öneren ve bu konuda bana çok yardımcı olan Furkan Kemer'e çok teşekkür ederim.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Çürük, Y. (2021). Sözcüklerin sınıflandırılmasında kullanılan ölçütler ve sınıflandırmaya hermeneutik yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 371-389.

* Dr. Öğr. Üyesi, Doğuş Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. ORCID: 0000-0002-8650-2911, ycuruk@dogus.edu.tr.

THE CRITERIA USED IN CLASSIFICATION OF WORDS AND HERMENEUTIC APPROACH TO CLASSIFICATION

Abstract

The sorting works of parts of speech, which innate on language studies conducted since ancient Greece, are continuing. First, the studies done so far will be discussed in our study. The findings put forward in these studies will be evaluated. However, it has not been met in common points in these studies. Therefore, in this study, the questions and suggestions of hermeneutic and linguistic philosophy, will be used. Accordingly, as Wittgenstein pointed out, the uses of language will be emphasized. Philosophical questions and debates may open us up, maybe cause more confusion. Nevertheless, it is important to ask these questions, even if the answer is not received. As a result, this study will be given general input and information about the studies carried out, hermeneutic philosophy will be explained, many ideas of thought on language will be used, especially Wittgenstein's Philosophical Investigations. important in the study, as a result, a general evaluation will be made.

Keywords: *Hermeneutic, Linguistic Philosophy, Wittgenstein, Parts of Speech, Morphology.*

GİRİŞ

Sözcükler, nesnelere zihinde oluşan kavramın temsil edilmesi durumudur. Hatta iki ucuna birer boşluk verilerek yazılır (Uzun, 1998, s. 28-29). Görünüşe göre sözcük, dilin en önemli yapı taşlarından biridir. Bu nedenle sözcükler üzerine pek çok farklı tanım yapılmıştır. Pek çok bilim adamı sözcük üzerinde düşünmüş ve çıkarımlarda bulunmuştur. Sözcükler üzerinde yapılan çalışmaların kökenine inildiğinde İÖ V. yy'a kadar gitmek gerekir. Hintli dil bilgini Yaska'dan Platon'a kadar pek çok filozof dil üzerine çıkarımlarda bulunmuştur. Saussure, Martinet, Porzig gibi dilciler de sözcük üzerinde düşünmeye devam etmişlerdir. Hatta Porzig, sözün parçalara ayrılabilirliğinden ve bu parçaların da sözcükler olduğunu belirtir ve açıklamasına şöyle devam eder: "*Fakat türetilmiş kelime (wordform) olarak adlandırdığımız şey de aynı şekilde parçalarına ayrılabilir. Şüphesiz bunlar da sözün parçalarıdır ve 'kelime'nin, sözün doğru olarak kavranmış bir parçası olduğu, hiç de önceden belli bir şey değildir.*" (Porzig, 1995, s. 83-84).

Engin Yılmaz'a göre sözcükleri karşılamak için kullanılan terimler yetersizdir. Bu durumu ise şu şekilde açıklamaktadır: "*Dilde kelime denilen öğeleri karşılamak için kullanılan anlam birim, biçim birim, gösterge gibi terimler yetersiz kalmakta, kendi içinde bazı çelişkiler taşımakta ve her şeyden önemlisi dildeki bütün öğeleri kapsamamaktadır. Bu itibarla kapsayıcı, yeni bir kelime tanımına ihtiyaç olduğu açıktır. Kelimenin genel geçer bir terimle adlandırılması, tanımının yapılması, bütün kelimeleri kapsayan yeni bir tasnifin yapılması dilcilerin önünde*

çözülmesi gereken önemli bir mesele olarak durmaktadır.” (Yılmaz, 2004, s. 14-15). Yılmaz, sonuç olarak sözcük yerine dizim birim teriminin daha uygun düşeceğini belirterek açıklamasına şöyle devam eder: “Çünkü; kelime henüz bir ‘sözlük birim’ (lexeme) iken kullanımsal bir değer kazanmamıştır. Bu hâli ile kelime, sözlüklerde salt bir ‘sözlük maddesi’ olarak yer almakta; bizim için bilinmeyen birim niteliği taşımaktadır.” (Yılmaz, 2004, s. 14-15). Kelime için dizimlik terimini kullanan Yılmaz’a göre dizimlik yazı dilinde aralarında boşluk olan, konuşma dilinde ise duraklamalarla anlaşılabilir, biçimleri çekim ve türetilme ile şekillenen, yeri değiştirilebilen, bulunduğu yere göre anlam ve görev kazanan, dilin çok yönlü özelliklerini gösteren en temel birimidir (Yılmaz, 2004, s. 15).

SÖZCÜK TÜRLERİ

Sözcük üzerine yapılan araştırmalar Antik Yunan’a kadar uzanmaktadır. Bu nedenle sözcük türlerinin belirlenmesi de yine o kadar eskiye uzanır. Bu yüzden Avrupa dillerindeki tasnifler de Yunan gramerine dayanır. Platon, iki sözcük türü kabul ederken² Aristo ise sekiz tür olduğunu ileri sürmüştür³. Dionyisos’a göre de sözcükler sekiz türden oluşur: ad, fiil, partisip, artikel, zamir, edat, zarf ve bağlaç (Toklu, 2003, s. 55-56).

Sözcük türleri tespit edilirken kullanılan ölçütler ise dilcilere göre değişim gösterir. Porzig, sözcükleri sınıflandırırken işlevin önemli olduğunu belirtir ve sözcükleri üçe ayırır⁴ (Porzig, 1995: 108-112). Porzig gibi, Tesniere de sözcüklerin işlevlerin tasnif için önemli bir ölçüt olduğunu düşünmektedir (Kıran, 2001, s. 137-138).

Almancada üç⁵, İngilizcede sekiz⁶, Fransızcada dokuz⁷, Farsçada⁸ sekiz sözcük türü vardır. Arapçada⁹ ise türler morfoloji ve fonksiyon bakımından iki ana grupta incelenmektedir (Yılmaz, 2004, s. 17- 18).

Türkçede sözcük türleri tasnif edilirken yabancı gramerlerin etkisinde kalmıştır. Yine de tasnif sırasında sözcük türlerini ayırt etme ölçütleri açık açık belirtilmemiştir. Türkiye Türkçesi için yapılan tasniflerden biri, Bergamalı

² İsim ve eylem

³ Harf, hece, bağlaç, tanım edatı, isim, fiil, hal ve cümle.

⁴ Adlandırıcı kelimeler, işaret edici kelimeler ve şekillendirici kelimeler.

⁵ Nomina, verb, partikel.

⁶ Noun, pronoun, adjective, verb, adverb, preposition, conjunction, interjection.

⁷ L’article, le nom, l’adjectif, le pronom, le verbe, l’adverbe, le preposition, le conjonction, l’interjection

⁸ Fiil, isim, sıfat, zamir, zarf, ön-edat, ünlem edatları, bağlama ve ulama edatları.

⁹ Morfolojik olarak zamirler, fiiller, isimler, niteleme sıfatları, sayılar; fonksiyonel olarak bağlaçlar, ünlemler, harf-i tarif, soru kelimeleri, edatlar şeklinde sınıflandırılmıştır.

Kadri'nin yapmış olduğu tasniftir. Bergamalı Kadri, anlam ölçütüne dayanarak 3 sözcük türü tespit etmiştir: isim, fiil ve harf (Yılmaz, 2004, s. 18).

Hüseyin Cahit Yalçın ise ölçüt vermeden sözcüğü 7 türe ayırmıştır: isim, sıfat, zamir, fiil, edat, zarf ve nida (Yalçın, 2000, s. 18).

Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* adlı gramerinde, sözcükleri anlam ve görev bakımından tasnif etmiştir. Ona göre sözcükler, bu ölçütlere göre 3 türden oluşur: isimler, fiiller ve edatlar. Ona göre Türkçedeki sözcükler, bu üç çeşitten birine aittir. İsimler, varlıklara ad olan sözcüklerdir, fiiller hareket bildirirler, edatlar ise anlamları olmayan görevli sözcüklerdir. Ergin, sıfatları, zamirleri, zarfları isim başlığı altında değerlendirir ve şu açıklamayı yapar: “*Burada isim tabirini geniş mânâsı ile kullandığımız görülmektedir. Yani fiil dışında kalan mânâlı kelimelerin hepsi için kullanıyoruz. Tabii, nesnelere de kendi aralarında bir takım sınıflara ayrılırlar. Çeşit çeşit nesnelere vardır. Bu çeşit çeşit nesnelere karşılayan isimler de karşıladıkları nesnelere, yani mânâlarına göre kendi aralarında bir takım kelime çeşitlerine ayrılırlar. Geniş mânâsı ile isim, hareket yerine nesne ifade ettiği için fiile göre isim adı altında topladığımız bu kelime çeşitleri dilde çeşitlerine göre ayrı ayrı vazife görürler. Tek tek hepsini isim adı altında toplayabiliriz. Fakat dilde kelimelerin birbirleriyle olan münasebetleri sırasında her isim çeşidi ayrı bir fonksiyonla, ayrı bir hüviyetle karşımıza çıkar. Onun için nesne karşılayan kelimeler olarak isim adı altında topladığımız bu kelimeleri kendi arasında sınıflara ayırmak ve her kelime çeşidini ayrı ayrı ele almak lazımdır. Bunlardan varlık ve mefhumların adı olarak nesnelere karşılayan isimlere dar mânâsı ile isim, vasıflandırmak veya belirtmek suretiyle nesnelere karşılayan isimlere sıfat, temsil veya işaret suretiyle nesnelere karşılayan isimlere zamir, hâl ve durumları karşılayan isimlere zarf adı verilir. Demek ki geniş mânâsı ile isim adı altında topladığımız kelimeler isimler, sıfatlar, zamirler ve zarflar olmak üzere dört çeşittir*” (Ergin, 2006, s. 216-218).

Tahsin Banguoğlu ise sözcükleri sınıflandırırken iki ölçüt belirlemiştir: tabii sınıflama ve mantıkî sınıflama. Tabii sınıflamaya göre tespit edilen iki sözcük türü vardır: isimler ve fiiller. Ancak bu sınıflandırma yetersizdir. Bu nedenle bu noktada devreye mantıkî sınıflandırma girer. Mantıkî sınıflandırmaya göre isim sınıfı parçalanarak söz içindeki görevine göre yeniden tasnif edilir. Buna göre sözcüğün cümle içindeki işlevine göre 8 çeşit sözcük vardır: ad, sıfat, zamir, zarf, takı, bağlam, ünlem ve fiil. Açıklamasının devamında ise şu noktalara değinir: “*Bu sekiz türlü kelimededen ilk yedisi yapıca isim sınıfından sayılır. Demek ki ad isimden bir bölüktür. Bu bölümeleme göre yalnız fiiller fiil sınıfındandır. Ancak işleyişte ayrılan bu söz bölükleri hepsi aynı genişlikte ve eşdeğerde değildirler. Bir takımı esas kavramlara karşılık olurlar ve özerkli kelime (mot autonome) adını alırlar (ad, sıfat, zamir, zarf, fiil). Bir takımı da yardımcı kavramlara karşılık olurlar ve ancak sözün unsurları arasında ilişkiler kurmaya yararlar (takı, bağlam, ünlem).*”

Bunlara katma kelimeler (mot accessoire) deriz. Bunlara kelimecik adı da verilir” (Banguoğlu, 2000, s. 151-153).

Zeynep Korkmaz ise Türkiye Türkçesi- Şekil Bilgisi kitabında sözcükleri sınıflandırma konusunda herhangi bir açıklamaya ve ölçüte yer vermemiştir; ancak sözcükleri tek tek ele alırken sınıflandırma yapmış ve sözcükleri alt başlıklar içinde değerlendirmiştir. Ona göre sözcükler, üç gruba ayrılır: anlamlı kelimeler, görevli kelimeler ve anlamlı- görevli kelimeler. Anlamlı kelimeler iki alt gruba ayrılır: adlar ve fiiller. Adlar da adlar, sıfatlar, zamirler ve edatlar olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Görevli kelimeler ise edatlar ve bağlaçlardır. Ünlemler de görevli-anlamlı kelime grubuna girmektedir (Korkmaz, 2007).

Grönbech *Türkçenin Yapısı* adlı kitabında sözcükleri iki gruba ayırmıştır. Ona göre isimler ve fiiller olmak üzere iki ana grup vardır. İsimler, alt bölümlere ayrılır. Sıfatlar, sayılar ve zamirler bunlardan bazılarıdır. Bu türler içinde isimler ve sıfatlar arasında pek bir fark görülemediği belirtilmiştir: “*Sık sık bir vasıf gösterdiği için sıfat dediğimiz kelimeler, hiçbir şekilde geriye kalan adlardan ayırt edilmezler; tek başına oldukları zaman diğer adlar gibi çekilirler.*” (Grönbech, 2000: 18-22). Grönbech, Türkçede bir adın hem isim hem de sıfat olabileceğini de belirtmiştir. Bu yüzden de “*Çoğunlukla, insan bir kelimenin karşısında aciz kalır.*” demiştir (Grönbech, 2000, s. 22).

Tahir Nejat Gencan, sözcükleri üç türe ayırır. Türleri belirlerken kullandığı ölçüt ise sözcüklerin tümceler kuruluştaki görevlerini temel almıştır: Temel sözcükler: adlar, eylemler; uydu sözcükler: sıfatlar ve belirteçler; söz ulakları: ilgeçler ve bağlaçlar (Gencan, 1979, s. 145).

Neşe Atabay, Sevgi Özel ve İbrahim Kutluk hazırlamış oldukları *Sözcük Türleri* adlı kitaplarında öncelikle geleneksel dilbilgisinde kullanılan ölçütlere değinmişlerdir. Geleneksel olarak sözcükler görev ve anlam bakımından sınıflandırılır. Ancak sözcük türlerinin birbirlerinden kesinlikle ayrılmadıkları ve duruma göre değişimlerin olduğu belirtilmiştir. Ayrıca diğer tasniflere değinilmiş ama kendi yaptıkları tasnifte hangi ölçütü ele aldıklarını açıklamamışlardır. Onlara göre sözcükler sekiz gruba ayrılır: ad, sıfat, belirteç, adıl, ilgeç, bağlaç, ünlem, eylem. Sözlerinin devamında ise şu ifadeleri kullanmışlardır: “*Burada hemen belirtmemiz gereklidir ki, bu sıralama kesin ve herkesçe benimsenen bir sıralama değildir. Ayrıca, özellikle bugünkü dil çalışmaları göz önünde bulundurulursa sözcükleri yalnızca bu türlerden birine sokmak, onların çok çeşitli kullanımlarını görmezlikten gelmek, dilin çeşitli bir dizge olduğunu unutmak demek olur*” (Atabay-Özel-Kutluk, 2003, s. 21-22).

Kononov ise sözcüklerin türlerini belirlemede tek bir ölçütün yeterli olmadığını savunur. Ona göre türler belirlenirken biçim, anlam ve sözdiziminden yararlanılmalıdır. Buna göre Türkçedeki sözcükleri anlam ve dilbilgisel olarak 11 gruba ayırmıştır: ad, sıfat, sayı sıfatı, zamir, zarf, fiil, son takı, bağlaç, edat, ünlem, yansıma kelimeler. Yine bu kısmı da anlamsal ve işlevsel özelliklere göre ikiye

ayırıştır: anlamlı söz bölümleri ve anlamsız söz bölümleri. İsim, sıfat, sayı sıfatı, zamir, zarf ve fiiller anlamlı söz bölümlerine, son takı, bağlaçlar ve edatlar anlamsız söz bölümlerine girerler (Kononov, 1965, s. 69-70).

26 Mart 1994 yılında yapılan toplantıda Türkçede isim ve ismin sınıflandırılması üzerine pek çok bilim adamı tartışmıştır. Toplantının konuşmacılarından Himmet Biray, sözcükleri tasnif etmiştir. Ona göre sözcükler, anlam ilişkisine bakılmaksızın ele alındığında iki tür karşımıza çıkar: varlıkların veya hareketlere ad olan sözcükler ve hiçbir varlığı temsil etmeyen sözcükler. İkinci gruptakiler edat başlığı altında ele alınmıştır: edat, ünlem, bağlaç. Birinci grupta ise harekete ad olanlar, eylemlerdir. Varlıklara ad olanlara ise isim denmiştir. Zarflar ve sıfatlar, isimler başka kelimelerle kullanılmadığı sürece ortaya çıkmaz, zamirler ise zaten isimlerin yerini alan sözcüklerdir (1999, s. 3-4).

Aynı toplantıda Ahmet Bican Ercilasun, basamaklı sınıflandırmadan bahsetmiştir. Kapsam ve işleme göre sözcükler ikiye ayrılır: anlamlı kelimeler, görevli kelimeler. Ergin'in edat dediğine görevli kelime denmesinin daha doğru olduğunu belirtmiştir. Görevli kelimeler içine bağlaç, ünlem, edat girer. Anlamlı kelimeler ise ikiye ayrılır: isim ve fiil. Buna göre isim de dört alt gruba ayrılmaktadır: ad, sıfat, zamir, zarf. Bunların hepsinin isim adı altında toplanmasının uygun olduğunu belirten Ercilasun, bunun nedenini bütün bu sözcüklerin isim gibi kullanılmasına bağlamaktadır (1999, s. 28-29).

Yine aynı toplantıda Leyla Karahan, Ercilasun'un görüşlerine katılmaktadır. Karahan da sözcükleri anlamsal ölçütlere göre tasnif ederek ikiye ayırıştır: anlamlı sözcükler, görevli sözcükler. İlk tasnifi bu şekilde yapan Karahan ikinci tasnif için ölçüt olarak neyi belirlemek gerektiği konusunda tereddüt etmektedir. Örneğin, anlamlı sözcükler isim ve fiil olarak ikiye ayrılırsa fiil kısmına kök halinde olan fiiller mi alınacak yoksa çekimli fiiller mi, -mak/-mek'li fiiller mi sorusuna net bir cevap vermemiştir. Bu konuyu çözüme sunmuştur (1999, s. 38-39). Sonuç olarak toplantıda bir karara varılamamıştır.

Mevlüt Erdem ve Mustafa Sarı, makalelerinde sözcük türlerine değinmişlerdir. Onlara göre türlerin tespiti için geleneksel ölçütlerin aksine mantıklı ölçütler belirlenmelidir. Bunun içinde türlerin tespitinde Kononov'un da dediği gibi anlamsal, biçimbilgisel ve sözdizimsel ölçütler kullanılmalıdır. Biçimbilgisel açıdan bakıldığında sözcüğün hangi ekleri aldığı önemlidir. Türler hakkında ipuçları vermektedir. Sözdizimsel olarak bakılırsa da sözcüklerin sıralaması, yeri çok önemlidir. Örneğin, sıfatlar isimlerden önce gelerek isimleri niteler. Yeri, isimden önce gelir. Neticede sözcükler, ikiye ayrılır: anlamlı sözcükler ve görevli sözcükler. Anlamlı sözcükler içine, isimler, fiiller, zarflar ve sıfatlar girer. Görevli sözcükler ise, zamirler, edatlar, bağlaçlar ve ünlemlerdir. Erdem, zamirlerin görevli sözcükler olduğunu düşünmektedir. Bunun nedenini de istisnai durumlar hariç türetilmemelerine ve *Türkçe Sözlük*'te anlamları yerine görevlerinin yazılmasına bağlamaktadırlar (2005, s. 101-102). Mevlüt Erdem, *Türk*

Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım adlı kitapta da sözcükleri iki gruba ayırmıştır: anlamlı sözcükler, görevli sözcükler. Makalede belirtilen bilgilere ek olarak anlamlı sözcükler sözlüksel, görevli sözcükler ise dilbilgisel sözcükler olarak da değerlendirilmektedir (Erdem, 2009, s. 101-102).

Nadir Engin Uzun, sözcük türlerinin tespitinin sorunlu bir konu olduğunu belirtmektedir. Bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir: “*Tanımlar, gerçekte bize sözcük türlerinin nasıl saptanacağını değil, neyi saptamamızın istendiğini göstermektedir. Elinize bir tanım alıp alıp bununla kastedileni dilde aramaya kalktığınızda ya yalnızca bu kastedilenler dizisini ayırabileceksinizdir ya da kısmen başarılı olup onların ancak bir bölümünü ayırabileceksinizdir.*” (2004, s. 65). Uzun, geleneksel tür sınıflamasının yetersizliğini de ayrıca vurgulamıştır. Ayrıca tür saptamasında soyutlama yapmanın doğru olmadığını da savunmaktadır. Ona göre sözcüğün türü saptanırken sözcük sözdizimsel yapıdan ayrı düşünülmemelidir. Ancak soyutlamadan uzaklaşıp sözcüklerin yapısal görünümü temel alındığında sorunlar çözüme kavuşacaktır: “*Örneğin çok güzel kız’da, çok güzel’in, Kız çok güzel gibi tümcesel bir kaynaktan çıktığı, çok’un belirteç görünümünün böylece açıklanabileceği, görünümün çok konuşan adam/ Adam çok konuşuyor ilişkisinden farklı olmadığı gibi konular birlikte tartışılırsa böylece çok’a belirteç demenin bir alt tümce çerçevesinde kız’ın sıfatı, böylece çok güzel kız’ın geleneksel terimle bir “sıfat tamlaması” olduğu söylenebilecektir.*” (Uzun, 2004, s. 66-68).

Ahanov’a göre söz çok yönlü ve karmaşıktır. Ses ve anlamın birleşmesinden oluşur. Sözlerin bir kısmı aynı zamanda söz türünü de oluşturur. Buna göre söz türünün tespitinde öncelikle anlam önem arz etmektedir: “*Ad türüne özgü anlam nesnel anlam, sıfat türüne özgü anlam nitelemelik anlam ve fiil türüne özgü anlam hareketlik anlam olarak değerlendirilir.*” (2008, s. 352). Söz türlerinin belirlenmesinde dillerin yapı özellikleri çok önemlidir. Rusçada sıfatlar ve adlar birbirinden kolaylıkla ayrılabilirken belirtileri olmayan Türkçe gibi dillerde zorluklar yaşanmaktadır. Bu belirtiler yerine anlam ve sözdizimi devreye girmektedir. Çekim biçimleri bakımından Türkçede adlar, sıfatlar ve zarflardan kolaylıkla ayrılmaz. Özellikle sıfatları adlardan ayırmak için üç yol vardır: Birincisi söz yapma biçimleri yönünden ayrılmalarıdır. İkincisi sıfatların derecelendirilmesi söz konusudur. Üçüncüsü ise sıfatlar biçimbilgisel açıdan biçimlenememe yönüyle farklılık arz eder (Ahanov, 2008, s. 355).

Sözcüklerin ad ve eylem olarak iki türe ayrıldığını belirten Ahanov’a göre adlar ve eylemler biçimsel ve anlamsal bir bağ kurarak yeni iletişim yollarının oluşmasını sağlar. Dil birimleri böylece birlikte hareket ederek dizge içinde çeşitli görevleri üzerlerine alırlar. Bunun sonucunda da yeni türler ortaya konmuş olur. Neticede söz türleri genel kategorilik, biçim bilgilik ve cümlelik anlam bakımından ayrılırlar. Bu belirtilerin aynı olmaması sonucunda Türkçede birbiriyle karıştırılan söz türleri vardır. Sıfatlar ve zarflar, kimi zaman ad gibi kullanıldığı için adlardan

ayırt edilemeyebilirler. Bu yüzden de adlardan, türetime açık olmamaları ve sözdizimsel anlamları yönünden ayrılırlar (Ahanov, 2008, s. 358).

Adların sıfatlarla olan benzerliği ve birbirlerinden nasıl ayrıldıkları üzerine Lars Johanson'un bir makalesi mevcuttur. Buna göre sıfatların adlardan farklı olmadığı ve bu türlerin ayırt edilemeyeceği yönündeki görüşleri açıkladıktan sonra bazı gramercilerin de adları sıfatlardan anlamsal yönden ayırdıklarını belirtir. Ona göre " 'Ad' terimi, öncelikle ad öbeklerinin baş ögesi [head] gibi, belirli sözdizimsel boşluklarda tipik biçimde oluşan sözcükler için ve "sıfat" da, tipik olarak niteleyici [modifier] boşluklarında oluşanlar için kullanılabilir. Böylelikle alt türler, bu temel sözdizimsel işlevlerdeki tipik ve tipik olmayan oluşumlar temelinde kurulabilir." (Johanson, 2004, s. 4). Johanson devamında ise ad ve sıfatların birbirinden ayrılabilirliğini şu sözlerle vurgulamaktadır: "Sözcük türlerine dahil olma kriterleri Rusça ve İngilizce gibi diller için geçerli olanlardan kısmen farklı olsa da, benim kendi görüşüm her zaman Türkçede ad ve sıfatların birbirinden ayırt edilebileceği yönünde olmuştur. Ad ve sıfatlar bazı ortak kriterlere uyarlar ve hatta aralarındaki sınırların belirsiz olduğu durumlar da olabilir, ancak birçok sözcüğün bu iki türden birine ait olduğu belirlenebilir." (Johanson, 2004, s. 5).

SÖZCÜKLERİN SINIFLANDIRILMASINA DAİR FELSEFİ BİR SORUŞTURMA

Hermeneutik Felsefe

Sözcük türlerinin sınıflandırılması ya da sınıflandırılmasında kullanılan ölçütler bir önceki başlıkta incelendi. Bu bölümde ise sınıflandırma yapılırken kullanılacak yeni paradigmalara incelenecektir. Genel iddia şudur: Antik Yunan'dan beri dilin üzerine çok fazla tartışılmış, dil birçok farklı şekilde açıklanmıştır. Ancak bütün açıklamaları kapsayan pratik bir sınıflandırma, yeni bir inceleme alanı, teorik ve pratik bir soruşturma imkânı verebilir. Bu bağlamda, hermeneutik felsefeden yararlanılacak ve sözcük türleri, sözcüklerin sınıflandırılması, sözcüğün anlamını belirleyen dinamikler, Heidegger'in dünya-içinde-olmak'lık (being-in-the-world) dediği durum ile incelenecektir.

Hermeneutik, etimolojik olarak birçok farklı anlama gelebilen bir kavramdır. Hermeneutik, kavramının kökleri yorumlamak anlamına gelen *hermeneuein* fiili ile yorum anlamına gelen *hermeneia* sözcüğündendir. Grek diline ait bu sözcüklerin kaynağı olarak ise, bir taraftan Delphi Kahini'nin kehanetlerini yorumlayan rahip (hermeios), bir taraftan da haberci Tanrı Hermes gösterilir (Bulutoğlu, 2009, s. 9). Hermes, Zeus'tan aldığı emirleri, haberleri ya da bilgileri, insanlara iletmek ile görevlidir. Ancak tanrıların anlattıklarını, insanların anlayabildiği şekilde yontmak, törpülemek zorundadır. Dolayısıyla kendi yorumlarını katarak, ileride değinilecek kendi "hayat tecrübesi" ile tanrı ve insan

arasında kılavuzluk etmektedir. Felsefi hermeneutik işte bu iki varlık arasındaki “dilsel” ilişkiyi konu edinmiştir. Sözcükler, o sözcükleri ileten ve sözcüklerin iletiği varlıklara göre farklılık göstermektedir. Hermes ise, tanrıların sözcüklerini yorumlayarak insanlara anlattığından, anlam ve yorum paradigması geliştirmiştir. Hermes genel anlamda yaşam-tecrübesini, Heideggerci dünya-içinde olmak’lığı temsil etmektedir; çünkü iletilen sözcükler -genel olarak anlam- yaşam-tecrübesi ve dünya-içinde-olmaklık çeşitlerine göre değişmektedir. Bu anlamda, *Dasein*, her türlü anlamı kendi-için olmak şartıyla yorumlamaktadır.

Gadamer ise, kendi felsefi hermeneutiğini geliştirirken Heidegger’in Varlık ve Zaman adlı eserinden oldukça etkilenmiştir. Sözelimi Gadamer’in gelenek, kültür (bildung) ve tecrübenin o bireyin diline, yorumlarına etki ettiğini belirttiği hermeneutik daire, Heidegger’in düşünsel etkisi altındadır. Heidegger, VZ’deki¹⁰ Kartezyen “Dünya” Ontolojisinin Hermeneutik Bakımdan Tartışılması adlı bölümde, Descartes’ın “dünya dahilinde varolanın varlığı atladığını” ve “yorum ve temellerinin” de gereken önceliği bulmadığını dile getirir (Heidegger, 2018, s. 153). Dolayısıyla, felsefenin “dünya-içinde-varolan” insanı unuttuğunu sıklıkla belirtir. Gadamer de dil, anlam ve yorum üzerine yaptığı incelemelerde sık sık dünya-içinde-olan’a referans yapmaktadır. *Hakikat ve Yöntem*’in ilk cildinde Gadamer, *bildungs* kavramı üzerinde durur (Gadamer, 2008, s. 308). Tarihsel bilginin, bizzat tarih içinde olan insan için ne ifade ettiğini araştırmaktadır. Yöntemler veya sınıflandırmaların, tarihsel bağlamda kanıtlanabilir olup olmadığını, Dilthey’in sıkça tekrarladığı argümanı üzerinden konu edinir; “*Bir tarih bilimi imkânının ilk şartı bizatihi kendimin tarihsel bir varlık olmam ve tarihi inceleyen kişinin tarihi yapan kişi olmasıdır.*” (Gadamer, 2008, s. 308). Bununla birlikte Gadamer, “*tarihi yapan kimdir?*” sorusu üzerine gelenek kavramını tartışır (Gadamer, 2008, s. 308). Tarihi yapanın kim olduğunun soruşturulması, göstergebilim ve bununla bağlantılı olarak dilbilim için çok önemlidir. 20. yüzyıl dilbilimine büyük etkilerde bulunmuş Saussure de bu dinamik üzerine yazmıştır. Heidegger’in etkisiyle Gadamer, anlamın ve yorumun, dolayısıyla *dil-dinamik*’lerinin tarih içinde varolarak tarihi yapan kişiye dayandığı söyler. Buna paralel olarak Saussure ise Amerikalı dilbilimci W. D. Whitney’i haklı görmektedir: “*Dil bir sözleşme, bir uzlaşım ve üstünde anlaşmaya varılan göstergenin öz niteliği önemsizdir.*” (Saussure, 1998, s. 39). Göstergebilim, hermeneutik ve dilbilim paralellğinde ortaya çıkmış gibidir. Tıpkı Dilthey’in tarihin bilim olup olmadığını, tarihi yapan ile paralel açıkladığı gibi, Saussure de dilbilimin bilim olup olmadığını, göstergebilim ile paralel olarak açıklamaktadır.

Acaba göstergebilim neden öbür bilimler gibi konusu kendine özgü bağımsız bir bilim olarak henüz kabul edilmemektedir? Çünkü bir kısır döngüdeyiz: Hiçbir şey göstergesel sorunun öz niteliğini dilden daha iyi ortaya

¹⁰ Varlık ve Zaman’dan bundan sonra VZ olarak bahsedilecektir.

koyamaz; ama bu sorunun uygun biçimde ortaya konulabilmesi, dilin kendi içinde incelenmesini gerektirir; oysa, bugüne değin dil neredeyse hep başka şeylere bağlı olarak, başka açılardan ele alınmıştır (Saussure, 1998, s. 47).

Dilin kendi içinde incelenmesi ne demektir? Saussure'e göre bu, dilin toplumsal bir uzlaşım veya sözleşmeye dayanan bir dinamik olduğunu anlayarak incelemektir (Saussure, 1998, s. 47).

Dil varlığını yalnızca, topluluk üyeleri arasında yapılmış bir tür sözleşmeye borçludur. Öte yandan, işleyişini bilebilmek için bireyin dili öğrenmesi gerekir. Çocuk onu ancak yavaş yavaş edinir. Sözyitimine uğrayan bir kimse bile, duyduğu sesli göstergeleri anlamak koşuluyla dili yitirmez: Dil o denli apayrı bir şeydir.

Dile ayrı var bir yer vermekle birlikte Saussure, Gadamer'in yaşam tecrübesi dediği şeyin dil üzerindeki etkilerini ısrarla belirtir. Göstergibilimsel yasaların dilbilime de uygulanabileceğini, dolayısıyla dilbilimi "gerçek" bir bilim olarak inşa edeceğini söyleyerek (Fr. sémiologie <Yun. sêmeion 'göster- ge'den) gelen gösterebilimi temsil etmektedir Saussure. Hermeneutik gelenekte bu, tarihi inşa edenin, tarihi yaşayanın, dolayısıyla belli bir kültürün (bildung) ve yaşam tecrübesinin anlama, yoruma ve dile olan yadsınamaz etkileri anlamına gelmektedir.

Hermeneutik felsefe ile dilbilim ve göstergibilim arasındaki bir diğer paralellik, teorik olan ve pratik olan ayrımında ortaya çıkmaktadır. Makalenin başında bahsedilen VZ'de Heidegger, dünya-içinde-olmak durumunu, insanın teorik ve pratik hayatını analiz ederken de kullanmıştır. Heidegger'e göre günlük yaşam, dolayısıyla pratik hayat, teorik bir bakış gerektirmez. Yapıp-etmeler, tamamen günlük yaşam odağında gerçekleşir. Bu anlamda, günlük yaşam çoğu zaman felsefi değildir. Saussure ise dilbilimin sadece kelimelerin *etimolojik serüvenlerine*, kullanımın eski ve yeni ile olan ilişkisine bakmaması gerektiğini belirtmektedir. Günlük hayatın pratikliği odaklı olan göstergibilim bu yüzden gereklidir. Teorik araştırmalar ya da ayrımlar yerine, pratik tahliller aramaktadır göstergibilim. Dolayısıyla dilin nasıl *kullanılıyor oluşu* tahlil edilmesi gereken, öncelikli olandır.¹¹ Hermeneutik felsefede, özellikle Heidegger ve Gadamer'de temel problem, *göstergelerin anlamlarının* yorumlanmasıdır. Saussure'ün genel hatlarıyla belirlediği ve yön verdiği göstergibilim, hermeneutik felsefede gösterenlerin anlamlarının anlaşılması temelinde incelenmektedir.

Gadamer için anlam, yoruma dayanır. Bu pratik ve teorik ayrım için önemlidir. "Anlama, anlayanla anlaşılmanın uyuşma biçimidir, yani ufukların bir kaynaşmasıdır" (Özcan 2018, s. 194) Dilthey'da tarihi oluşturan, tarih içinde olan (içinde olduğu tarihi teorik olarak kavramaz da denebilir; pratiktir) Gadamer'e göre anlamı ve yorumu şekillendirir. Tarih içinde olmanın verdiği yaşam tecrübesi,

¹¹ Kullanım ve dil ilişkisine dair tahliller ve iddialar, bir sonraki bölümde söz konusu edilecektir.

yaşam biçimi, genel anlamıyla kültür ya da gelenek, her anlamının geçmiş ufkudur. Bütün bunlar pratik yaşamda, teorik bir bakış olmasa da gerçekleşir. İnsan sadece doğduğu tarih bölümündedir, kendisi o tarihi yapanlardan biridir. Gelenek ve kültür ise tarih içinde olmanın verdiği pratik birikimlerdir. Dolayısıyla göstergelerin anlamlarının ne anlama geldiği, pratik bir bütünlük içinde anlaşılabilir.

Sözcük Türlerinin Sınıflandırma Ölçütlerinde Hermeneutik Felsefenin Önemi

Yukarıda genel hatlarıyla verilmiş hermeneutik felsefe, ilk bölümde belirtilmiş olan çeşitli sözcük türlerinin sınıflandırılma ve belirlenimi tartışmaları için önemli paradigmlar sunmaktadır. Bu ancak, sözcük türlerinin belirlenmesi ve tasnif edilmesi sırasında hermeneutik felsefenin vurguladığı değişkenleri düşünmekle mümkün olmaktadır. Heidegger’de dünyada-içinde-olmak, Dilthey’de tarih-içinde-olmak ve Gadamer’de gelenek ve kültürün önemi gibi meseleler sözcük üzerine yapılan tartışmalarda önem kazanmaktadır.

Engin Yılmaz, sözcük üzerine yapılan tartışmaların ve çalışmaların başlıca üç sorunu olduğunu belirtmektedir; sözcüğün genel geçer bir terimle adlandırılması, tanımının yapılması ve kapsayıcı yeni bir tasnifinin yapılması. (Yılmaz, 2010: s. 170)

İbrahim Delice ise *Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir?* adlı makalesinde “yeni sözcük türleri sınıflandırılması teklifleri” sunulmasından bahsetmektedir (Delice, 2012: s. 29). M. Levent Yener’in sözcük türlerini ad ve eylem olarak ayırmasından, sözcüğün görevlerini ise adıl, önad, belirteç, ilgeç, bağlaç ve ünlem olarak ayırmasını eleştirir. Delice, Yener’in teklifinin, “sözcüğe daha çok gösterilen-gösteren ilişkisi açısından yaklaşan mantık ve felsefe”yi, “dilcilerin dil bilgisi ve sözlük bilgisi yaklaşımlarını birleştirmeyi” amaçladığından, “konuyu daha da karmaşık hâle getirdiğini” düşünmektedir. Ancak sözcüğe gösteren-gösterilen ilişkisi olarak bakılması, dilbilimsel değildir. Sözelimi Saussure’ün göstergebilim için kullandığı *sēmēion* sözcüğü, sadece gösteren-gösterilen ilişkisi ya da mantıksal tartışmalar için kullanılmamıştır. Hatta Kant’tan Husserl’e, fenomenolojik araştırmalar için kullanılmıştır. Çünkü işaret, iz, gösterge anlamlarıyla paralel olarak *temsil* durumunu da ifade etmektedir. Bilginin temsil yoluyla mı mümkün olduğu sorusu, “gösteren-gösterilen” ilişkisi içinde ele alınmış gibi gözükse de dil bilgisi ya da sözlük bilgisi ile bağlantısı bulunmamaktadır. Dolayısıyla felsefe ve mantığın, dil bilgisi veya sözlük bilgisi ile ilişkisi sadece gösterge kuramı içinde belirtilemez gözükmektedir. Dolayısıyla sözcük türlerini ad ve eylem olarak ayırmak her ne kadar “sınırlı” bir tasnif olsa da Delice’nin felsefe, mantık ve dil bilgisi köprüsünün kurulmuş gibi gözükteği belirlemesi temelsiz görünmektedir.

II. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu için hazırladıkları bildiri de Mevlüt Gülmez ve Berker Kurt, Ispartalı Hakkı Efendi'nin dil bilgisine ve sözcük türlerine yönelik düşüncelerini ele almışlardır. Günümüzde de sıkça belirtildiği gibi, Hakkı Efendi de Türkçe'nin Arapça ve Farsçanın etkisi altında olduğunu belirtir. Hakkı Efendi, isim için "bir şey gösteren kelimedir," der ve şöyle devam eder: "Fakat bu gösteriş ve bu şey hep bir değildir. Meselâ 'taş' deriz. Bu bir isimdir, bir şey gösterir. Fakat bu şey bizce belli bir şey değildir. 'Taş' deyince gözümüzün önüne muayyen bir taş gelmez. O hâlde bu kelime neyi gösterir?" Hakkı Efendi'nin bu tahlili hem göstergebilimsel hem de dil bilimsel gözükmektedir. Gösteren-gösterilen ilişkisi, taş ile taş'ı temsil eden bir zihin ilişkisine dönmektedir. Hakkı Efendi de bunu belirtir: "*İsim, işâret yerini tutar. Çünkü ismi kullanmayıp ismin müsemması parmakla gösterilse maksad yine hâsıl olur.*" (Kurt, B. ve Gülmez, 2019: s. 111-120). Sözcük türü olarak ayırt edilmiş olan "isim(ad)", hem kast-edilen ve tahayyül edilen ilişkisine bağlı bulunmaktadır. Dolayısıyla teorik bir tasniftir. Ancak hermeneutik felsefede, dili kullanan, onu oluşturan insanın pratik dünyası yöntem ve sınıflandırmada önemli gözükmektedir. Bir şey gösterebilirsin ya da göstermesin, bir şeyi temsil etsin ya da onun yerine geçsin, temsil edilen ile temsil eden arasında teorik bir kavramsallaştırma sağlıklı olmayacaktır. Sözgelimi, "*Çocuklar taş topluyordu.*" cümlesi ile "*Taş kalpli adam yine oradaydı.*" cümlesindeki taş, sözcük türleri olarak farklıdır. Teorik bir ayırım yapılmadığı varsayıldığında, herhangi bir eğitim almamış bir insan, iki taş sözcüğünün de farklı anlamlarda, görevlerde olduğunu bilecektir. Yaşam tecrübesi, gelenek, kültür ve dünya-içinde-olmak, ona bunu pratik olarak öğretir.

Sözcük türlerini belirlemede ve ölçütlerini tartışmada kullanılan araçların yine dilsel olması, pratik ve günlük-dil için önemli bir savunmadır. Bizatihi içinde bulunduğumuz, aracılığıyla düşündüğümüz dilin, sözcükleri sınıflandırmak ve sınıflandırma ölçütlerini belirlemek için kullanılması, önemli sorunlardan biri olarak görünmektedir. Bu durum, Fransız göstergebilimci, felsefeci ve edebiyat teorisyeni Roland Barthes'in *Eiffel Kulesi* adlı eserinde klasik anlatımını bulmuştur:

"Hiç sevmediği halde sık sık öğle yemeği yemiş Maupassant Kule'nin lokantasında: Paris'te onu görmediğim tek yer burası dermiş." (Barthes, 1996).

Bu pasaj, hermeneutik felsefe açısından önemlidir. İnsanın içinde bulunduğu koşullara yeterince tarafsız ve teorik bakmadığını belirtmektedir. Sözgelimi, sözcük türlerini, isim, zarf, belirteç, fiil olarak ayırdığımızda, "isim" kelimesini nereye dahil edeceğiz?

"Ünlü isimler katılacak." (İnsanlar)

"İsmi vermek istemeyen birisi tarafından gönderildi." (Formel isim)

"Kitap isimsiz yayımlanmış." (Anonimlik vurgusu)

Makalenin ilk bölümünde sözcük türleri üzerine çeşitli düşüncelere ve sınıflandırmalara yer verilmişti. Hermeneutik felsefe açısından bakıldığında, hepsinin pratik bir “geçerlilikten” uzak olduğu görülmektedir. İddia şudur ki: Pratik ve günlük olarak inşa edilen ve kullanılagelen dil, yine inşa edilişi ve kullanışı ile pratik hayattan koparılmadan düşünülmelidir.

DİL FELSEFESİ VE DİL BİLGİSİ İLİŞKİSİ

Bu başlıkta, hermeneutik felsefe ve dil felsefesini karşılaştıracak, Wittgenstein özelinde sözcük türlerinin belirlenmesi ve tasnif edilmesinin felsefi ve gramatikal dinamikleri ele alınacaktır. Dil gibi insanın bilinciyle ve yaşamıyla yakından ilgili olan bir kavramın, tarih boyunca düşünülmüş olması gayet normaldir; aynı şekilde dil felsefesi de düşünsel köklerini dil üzerine düşünmüş filozoflardan, bilim insanlarından, kültür tarihçilerinden edinmiştir.

20. yüzyılda, o zamana kadar yazılmış dili konu edinen eserlerden farklı bir yönü olan, sonraları Yapısalcılık düşüncesinin en büyük kaynağı olarak görünen Genel Dilbilim Dersleri yayımlanmıştır. Bu eser, özellikle yayımlandığı dönemde büyük etki uyandırmıştır. *“Bu yapıt bir yandan, dil felsefesine en yakın bilimsel etkinlik olan genel lengüistik teorisi alanında ortaya konmuş ilk büyük yapıttır; diğer yandan ise semiotiğin imkânına işaret eden ve konusunu tanımlayan ilk metindir.”* (Altınörs, 2003: s. 105)

Saussure’ün yeniliği, özellikle mantıksal pozitivismden vazgeçtiği¹² dönemde dil ile ilgili eserler kaleme alan Wittgenstein için çok önemlidir. Saussure, şu ana kadar gelen dilbilimcilerin, dilin nasıl kullanılageldiğini araştırdıklarını belirtir; ancak ona göre bir bilim haline gelmesi gereken bu alan, ancak dilin şu an nasıl kullanıldığını temel alırsa bilimselleşir. Saussure bu sebepten göstergebilim kavramını önerir. Saussure de hermeneutik gelenekte sık sık bahsettiğimiz teorik ve pratik dil ayırımına önem vermiştir. Kullanılan dilin nasıl şekillendiğini anlamaya çalışmanın sadece teorik bir araştırma olduğunu, ancak dilin pratik bir araştırmaya da ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Çalışmanın ana temasını oluşturmadığından, Saussure ve Wittgenstein arasındaki düşünsel ve kavramsal benzerlikleri ya da farklılıkları ele alınmayacaktır.

Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*¹³ adlı eserinde, sıklıkla bahsedildiği gibi, dil felsefesi meselesine mantıksal açıdan yaklaşmış; “bireyin

¹² Wittgenstein’i konu edinen birçok akademik çalışma, onun düşünsel dünyasını genç ve olgun olarak iki döneme ayırır. Ancak belirtmek gerekir ki bazı Wittgenstein yorumcuları bu ayrımı doğru bulmazlar. Bazıları ise aradaki ayırımın “genç” veya “olgun” denecek kadar keskin olmadığını savunurlar. Dolayısıyla bu konu, ayrı bir çalışma konusudur.

¹³ Çalışmanın devamında, bu eserden *TL-P* olarak bahsedilecektir.

söylediklerinin anlamı nedir?” gibi sorulara yanıt aramıştır¹⁴. Ancak bu eserin ardından kaleme aldığı *Felsefi Soruşturmalar*'da ise “gündelik hayatın dil üzerindeki” etkilerini söz konusu etmiştir. Dolayısıyla, sözcük türlerinin sınıflandırılmasındaki yöntem sorunu, doğrudan *Felsefi Soruşturmalar* adlı eser üzerinden tartışılacaktır.

WITTGENSTEIN VE DİLİN PRATİK KONUMU

TL-P adlı eserinden sonra Wittgenstein, gündelik dilin analizine büyük önem vermiştir. Denilebilir ki, artık dil felsefesinin amacı, Wittgenstein'a göre gündelik dili göz önünde bulundurmadır. Altınörs, “yirminci yüzyılın ikinci yarısındaki” bu genel dönüşümü şöyle özetlemektedir: “*Gündelik dilci filozofların temel kaygısı, dil ile dünya arasındaki bağlantıdan çok, dil ile insan davranışları arasındaki ilişkiyi serimlemeye dönüktür.*” (Altınörs, 2003, s. 105). Bu yönüyle, Wittgenstein'ın gündelik dile ve “dil oyunlarına” önem vermesini, “antropolojik” bir dönüşüm olarak yorumlayanlar da vardır.¹⁵

Felsefi Soruşturmalar'ın daha önsözünde, Wittgenstein *TL-P*'deki düşüncelerinden vazgeçmiş, değiştirmiş olduğunun sinyallerini vermektedir. I. Kısım'da verdiği bir örnek, hem “uygulama”nın anlamı belirliyor oluşuna, hem de gündelik dil paradigmasına geçişi açıklamaktadır:

Dil, A ustası ile B çırağının iletişimine hizmet ediyor olsun. A, yapı taşlarıyla yapı inşa ediyor: Tuğlalar, kolonlar, keresteler ve kirişler var. B'nin, yapı taşlarını A'nın gereksediği sıraya göre uzatması gerekmektedir. Bu amaçla onlar “tuğla”, “kolon”, “döşeme taşı”, “kiriş” sözcüklerinden oluşan bir dil kullanırlar. A onları yüksek sesle bağıyor; -B, filanca bir çağrıyla getireceğini öğrendiği taşı getiriyor (Wittgenstein, 2006, s. 14).

Wittgenstein, 19. önermede, yukarıda verilen örneği hatırlatarak, “döşeme taşı”nın, bir tümce mi yoksa bir sözcük mü olduğunu sormaktadır. Sözcük olduğunu varsayarak, “*Eğer bir sözcük şüphesiz gündelik dilimizin benzer ses veren sözcüğü ile aynı anlama gelmez.*” (Wittgenstein, 2006, s. 20) der. Devamında, tümce mi yoksa kısa tümce mi olduğunu tartışır. Son kararı, “aslında o, bizim 'kısa' tümcemizdir: Ama şüphesiz, yalnızca, "Bana bir döşeme taşı getir" tümcesinin kısaltılmış bir biçimi,” şeklinde olmuştur. Bir usta, çırağıyla beraber çalışırken “döşeme taşı” derse, bunun anlamı, şüphesiz çırağından döşeme taşı istemesidir. Dolayısıyla, gündelik dil, “*Bana bir döşeme taşı getir.*” şeklinde olması gereken cümleyi, kısaltmış, pratikleştirmiştir. Sadece o ortama (medium) uygun olan bir fonksiyon geliştirmiştir. Hatta Wittgenstein'a göre, usta ve çırağı

¹⁴ Wittgenstein, mantıksal ve analitik düşüncelerini dil ile birleştirdiğinde, özellikle Frege'den çok etkilenmiştir.

¹⁵ Felsefi Soruşturmalar'ın Önsözünde, Wittgenstein'ın teşekkür ettiği “Bay P. Sraffa” antropoloji temelinde bir katkı sunmuş olmalıdır.

görmeyen birisi, duyduğu “döşeme taşı” ifadesine bir anlam verememektedir. Bunun anlamı, gündelik dilin kendi yarattığı dil oyunlarının pratik ve özel koşullarda anlamlar ifade etmesidir. Yine aynı örnek üzerinden devam eden Wittgenstein, “kısaltılmış ve kısaltılmamış tümcenin”¹⁶ aynı anlamı taşıyor olması, “o zaman bu anlam nedir?” sorusunu akla getirmektedir. Wittgenstein şöyle ifade eder, “Ama tümcelerin aynı anlama sahip oldukları olgusu aynı kullanıma sahip olmalarını içermez mi?” (Wittgenstein, 2006, s. 22).

Wittgenstein, 22. önermede, kullanım ve tümce, kullanım ve sözcük gibi ilişkileri irdeledikten sonra, “kaç tür tümce vardır?” sorusunu sorar. “Sayısız türleri vardır” der ve devam eder; “’simgeler’, ‘sözcükler’ ve ‘tümceler’ diye adlandırdıklarımızın çok çeşitli türden kullanımları.” Bu bölüm, Wittgenstein için oldukça önemlidir. *TL-P*’deki mantıksal ve analitik dil görüşünden uzaklaştıktan sonra, dilin dinamiklerinin gündelik dil olduğunu gösterdiği belirtilmişti. Gündelik dilden sonra, dil oyunları kavramını ayrıntılı olarak açıklamaya burada başlamıştır denilebilir. Tümce türlerinin “çok çeşitli kullanımlarından” bahsettikten sonra, “dil oyunları” kavramını da terminolojisine alarak şöyle demektedir: “Ve bu çeşitlilik, ilk ve son olarak verilen sabit bir şey değildir; ancak, diyebiliriz ki yeni dil modelleri, yeni dil-oyunları varlık kazanırlar ve ötekiler eskimiş ve unutulmuş olurlar.” Wittgenstein, “dil-oyunları” kavramından tam olarak ne anlıyordu sorusu, ancak gündelik dil paradigmasıyla beraber düşünülerek anlaşılabilir. Dil oyunları, esasında, “*göstergeleri, yani kelimeleri kullanma biçimlerimizdir.*” (Özcan, 2018, s. 117). Dil oyunları; sözcük türlerini, tümceleri ve grameri belli formlarda, “gündelik dil” temelinde düzenlemektedir. Ancak çoğu zaman, sözcük türlerini, tümceleri veya gramer kurallarını bilmek, dil oyunlarına doğrudan etki etmemektedir. Gündelik dil, “bir dili öğrenmek” ile eşdeğer tutulabilecek “nesnelere etiket yapıştırma” edimiyle oluşmaktadır. Nesnelere karşılık gelen sözcükleri öğreniriz, sonraları, nesnelere karşılık gelen sözcükleri, gündelik dil paradigmalarıyla birçok farklı türde ve düzenlenişte kullanırız. Bu anlamda, Wittgenstein için sözcük türlerinin dilin kullanımıyla ya da iletişimin işleviyle bağlantısının çok önemli olmadığı belirtilebilir. *Felsefi Soruşturmalar*’daki satranç örneği bu bakımdan önem taşımaktadır. “*Bir kimse birisine satrançtaki kralı gösterdiğinde ve ‘Bu kraldır’ dediğinde bu, ona bu taşın kullanımını anlatmaz.*” Bu örneği, çalışmamız açısından önemli kılan şey, satrançtaki taşların şeklini bilmek ile onları kullanmak arasındaki farktır: “*Satranç taşının şekli, burada bir sözcüğün sesi ya da şekline karşılık gelir*” (Wittgenstein, 2006, s. 28). Nesnelere karşılık gelen, “gösterge” olan sözcükler, yalıtılmış olarak bilinirse, onları kullanmış olmayız, dolayısıyla dil oyunlarını kullanmak mümkün olmayacaktır. “Gitmek” fiilini, herhangi bir “gündelik dil” ortamı olmadan Türkçe bilmeyen birisine açıklamak mümkün olsa da o kişi bu fiili dil oyunlarına yansıtamayacaktır.

¹⁶ “Döşeme taşı” kısaltılmış, “Bana bir döşeme taşı getir” kısaltılmamış tümcedir.

Tıpkı satrançtaki fil'in sadece şeklini bilmemizin, onun fonksiyonları bilmemiz anlamına gelmeyeceği gibi. Wittgenstein için gramer, kendini ancak kullanımda ortaya koyan dizimsel pratikler bütünü ifade etmektedir. Sözcük türlerinin belirlenmesi ve sınıflandırılması, gündelik dil paradigmasını dikkate alacak şekilde incelenmeli, sınırlandırılmamalıdır. Çünkü dil oyunları, bütün bir insanlık tarihinin bilincini derinden etkileyen dil ile sınırlandırılmamıştır. Hermeneutik felsefede olduğu gibi Wittgenstein'in dil felsefesinde de kültürel yapılar, birey, toplum, ekonomi, coğrafya vb.gibi birçok kavram, dili birçok farklı yönde etkilemiştir.

“Onlar (büyüklerim) bir nesneyi adlandırdıkları ve bu sırada bir şey doğru döndüklerinde bunu gördüm ve bu şeyi, ona işaret etmek istediklerinde çıkardıkları sesle çağırdıklarını kavradım. Onların niyeti, sanki bütün insanların doğal diliymişçesine kendi bedensel devinimleriyle gösteriliyordu: yüz ifadesi, gözlerin hareketi, bedeninin başka kısımlarının hareketi ve bir şey araştırırken, elde ederken karşı çıkarken ya da bir şeyden kaçınırken zihnimizin durumunu ifade eden ses tonu. Böylece sözcüklerin çeşitli tümcelerde kendilerine uygun yerlerde tekrar tekrar kullanıldıklarını duyarak hangi nesnelere gösterdiklerini kavramayı derece derece öğrendim; ve ağızım bu işaretleri oluşturmaya alıştıktan sonra onları kendi isteklerimi ifade etmekte kullandım.” (Wittgenstein, 2006, s. 219).

SONUÇ

Sözcüklerin sınıflandırılmasının temeli Eski Yunan'a uzanmaktadır. O zaman yapılmış tasniflerin bir kısmı aynı kalmış bir kısmı ise geliştirilmiştir. Ancak Türkçe, Avrupa dillerinden farklı bir yapıda olduğu için bu dillerin tasnifinde kullanılan ölçütlerin bir kısmı uygun düşmemektedir. Ayrıca Türkiye Türkçesi için yapılmış tasnifler göz önüne alındığında bunların bir kısmında tasnif için kullanılan ölçütlerin belirtilmediği görülmektedir. Bir kısmında ölçütler belirtilmiş ama yeterli gelmemiştir.

Yapılan tasnifler dikkate alındığında genel dilbilgisinde anlamın temel ölçüt olarak kabul edildiği görülmektedir. Modern anlayışa göre ise anlamın yanı sıra sözdizimi de ölçüt olarak ele alınmaktadır. Ayrıca sadece sözdizimini ölçüt olarak alan çalışmalar da vardır. Nadir Engin Uzun, sözdizimsel yapının sözcük türlerinin tespitinde önemli bir ölçüt olduğunu belirtmiştir. Ancak Kononov'un da belirttiği gibi bu ölçütler tek başlarına yeterli olamayacaktır. Biçimbilgisi, sözdizimi ve anlamın sözcük türlerini tespit etmede beraber kullanılmasının daha doğru olması muhtemeldir.

Sözcük türlerini tespit ederken dil felsefesini konunun dışında bırakmanın doğru olmayacağı da ortadadır. Özellikle de hermeneutik felsefenin vurguladığı değişkenler sözcük türlerini tespit etmede yardımcı olacaktır. Wittgenstein'in da belirttiği gibi: Dili gündelik yaşamdan ayırmak, onu yorumlamamak yanlıştır. Dil üzerinde düşünürken, incelendiğimiz dili kullandığımızdan, nesnel bir gerçeklikten ve teorik yöntemlerden yararlanamamaktayız. Dille ilgili hâlâ cevaplanamamış

sorular olmasının nedenlerinden biri de bu durum olabilir. Ayrıca yapılan tasnifler dili kullanan kişilerin zihinlerinden ve kullanımlarından bağımsız olacağı için de teoride işe yarasa da uygulamada yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, teorik bir ayırım yapılsa da yapılmasa da herhangi bir eğitim almamış biri dahi, daha önce verilen taş örneğinde olduğu gibi, sözcük olarak aynı olsa da iki sözcüğün farklı anlamı veya türü olduğunu kavrama potansiyeline sahiptir. Bu da yaşam tecrübesinin ve kültürün öğretici yanının göstergesidir. Üstelik anadil konuşurunun farkında olmasa da dille ilgili sezgilerini ortaya koymaktadır. Bu durumda kullanımı göz ardı etmemek gerekmektedir. Nihayetinde bu çalışmanın göstermek istediği, sözcük türlerini tespit ederken genel kullanıma göre değerlendirmenin daha doğru olacağıdır.

KAYNAKÇA

Ahanov, K. (2008), *Dilbilimin Esasları* (Çev. Murat Ceritoğlu), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, ss. 349-358.

Altınörs, A. (2003). *Dil Felsefesine Giriş*, İstanbul: İnkılap Yayınları.

Atabay, N.- Özel S.- Kutluk İ. (2003), *Sözcük Türleri*, İstanbul: Papatya Yayıncılık, ss. 21-22.

Banguoğlu, T. (2000), *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 528, ss. 151-153.

Barthes, R. (1996), *Eiffel Kulesi* (Çev. M.Rıfat, S.Rıfat), İstanbul: İyi Şeyler Yayınları

Bulutoğlu, S. (2009), *Dilthey ve Gadamer'de Hermeneutiğin Kapsamı ve İşlevi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı.

Delice, H. İ. (2012) Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir? *Turkish Studies Volume 7/4*, Fall, 2012, ss. 27-34.

Erdem, M.- Sarı, M. (2010), "Sözcük Türlerinin Sözcük Öbekleriyle İlişkisi", *Turkish Studies, Volume 5/4* Fall 2010, ss. 321-325.

Erdem, M. (2005), "Zamirler Anlamlı Kelimeler midir, Yoksa Görevli Kelimeler mi?", Mayıs 2005, C: LXXXIX, S: 641, ss. 444-449.

Erdem, M (2009), *Biçim Bilgisi*, (Editörler: Nurettin Demir- Emine Yılmaz) Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, ss. 101-102.

Ergin, M. (2006), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım, ss. 216-218.

Gadamer, H. G. (2008), *Hakikat ve Yöntem 1*, İstanbul: Paradigma Yay., s. 308.

Gencan, T. N., (1979), *Dilbilgisi* (Gözden Geçirilmiş 4. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 145.

Grönbech, K. (2000), *Türkçenin Yapısı* (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 609, s. 18, 22.

Heidegger, M. (2018), *Varlık ve Zaman*, İstanbul: Alfa Yay.

Johanson, L. (Çev. Sema Aslan-Demir) (2004), “Güney Sibirya Türkçesinde Adlar ve Sıfatlar”, *Bilig Dergisi*, Bahar 2004, Sayı 29, ss. 1-27.

Kıran, Z. (2001), *Dilbilime Giriş*, Ankara: Seçkin Yayınevi, ss. 40-41.

Kononov, A. (1965), *Çağdaş Türk Edebi Dilinin Grameri* (Çev. Sabit Paylı- Aslı Türk Dil Kurumu Kütüphanesinde), Ankara, ss. 65-68.

Korkmaz, Z. (2007), *Türkiye Türkçesi- Şekil Bilgisi*, 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 827.

Kurt, B. ve Gülmez, M. (2019). Ispartalı Hakkı Efendi'nin Lisan-ı Osmani Tedrisatı Hakkındaki Konferanslarına Göre Dönemin Rüştîye Mekteplerinde Türkçe Eğitimi, *III. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler*. S. 111-120.

Özcan, Z. (2018), *Dil Felsefesi III* (İkinci Wittgenstein'da Gramer Paradigması), Bursa, Sentez Yayınları.

Porzig, W. (1995), *Dil Denen Mucize* (Çev. Vural Ülkü), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 617.

Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*, İstanbul: Multilingual Yay., s. 39.

Toklu, O. (2003), *Dilbilime Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 55-56.

Türk Gramerinin Sorunları II (1999), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 718, ss. 3-42.

Uzun, N. E., (2004), Dilbilgisinin Temel Kavramları, İstanbul: *Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi*: 39, ss. 65-68.

Wittgenstein, L. (2006). *Felsefi Soruşturmalar*. (Çev. Deniz Kanıt). İstanbul: Totem Yay. ss. 14-219.

Yalçın, H. C. (2000), *Türkçe Sarf ve Nahiv* (Haz. Leyla Karahan, Dilek Ergönenç), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 18.

Yılmaz, E. (2004), *Türkiye Türkçesinde Niteleme Sıfatları*, İstanbul: Değişim Yayınları, ss. 7-39.

Yılmaz, E. (2010) *Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Tanımlanmasındaki ve Tasnif Edilmesindeki Temel Sorun Ne?: Yöntem Arayışı mı, Ölçüt Geliştirme mi?*. *Türkiye Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Pegem Yayıncılık, ss. 170-196.